

Нині у засобах масової інформації (далі ЗМІ) часто натрапляємо на незрозумілі або малозрозумілі слова. Тобто масова інформація, розрахована на швидке, доступне сприймання, нібито не виконує своєї основної функції. А втім, саме ЗМІ найчутливіше реагують на зміни в житті суспільства і, звичайно, в мові.

Відбувається активне поповнення і збагачення українського словника запозиченими словами. Але чи всі розуміють, про що йдеться, в таких контекстах: «Все говорить за те, що будівництво демократичної держави не мислиме без чітких уявлень про якісно нове, небачене при тоталітарному режимі, але знане в цивілізованих країнах місце *мас-медіа* у політичній системі суспільства» (Молодь України, 1993), «У квітні Міністерство в справах молоді та спорту офіційно зареєструвало Федерацію *пейнтболу* України і надало їй статусу національної» (Веч. Київ, 1996), «Оголошено передплату на газету «Посередник», у якій ви знайдете цікаву ділову інформацію, оголошення, рекламу, *прайс-листи*» (Радіо, 1996), «Кредит запланований декількома *траншами*» [про кредит Європейського банку реконструкції та розвитку] (Телебачення, 1996) тощо.

У першому випадку йдеться про «засоби масової інформації (періодичні видання, радіо, телебачення)», у другому — «командну спортивну гру, в якій суперники намагаються поцілити один в одного зброєю, що стріляє фарбою («убити»)», третє слово означає «перелік цін», а четверте — це «серія або частина облігаційної позики, як правило, міжнародної, яка випускається із розрахунку на поліпшення ринкової кон'юнктури в майбутньому».

Чи не забагато іншомовних слів, хай і в новому, термінологічному значенні, в мові преси? Процес цей характерний не лише для нашої, а й для інших мов, особливо у посттоталітарних країнах.

Зміни в словниковому складі мови найвиразніше простежуються саме в мові ЗМІ: по-перше, цей різновид літературної мови насамперед знайомить широку громадськість із усім новим, що з'являється в житті; по-друге, він вбирає мовні елементи всіх функціональних стилів. Проникнення іншомовної лексики в українську мову зумовлене кількома чинниками. Серед головних позамовних причин маємо більш чи менш тісні економічно-промислові, суспільно-політичні та культурні зв'язки між народами — носіями мов. Найтипівішими і переважними позамовними факторами є входження слова-назви разом із запозиченою реалією, явищем, процесом або поняттям про них. Наприклад: *плеєр* «компактний магнітофон із навушниками, який лише відтворює запис»; *аутотренінг* «психотерапевтичний метод впливу людини на свій фізичний і психічний стан за допомогою самонавіювання»; *інкарнація* «втілення, прояв душі в матеріальному тілі» та ін. Неабияку роль відіграють і соціально-психологічні причини запозичень: мовці часто надають перевагу іншомовним словам, як більш престижним, модним, «вченим» (порівняно з питомими українськими). Назване явище, на нашу думку, сприяло активізації вживання таких слів, як *амбасада* (замість *посольство*), *армреслінг* (замість *рукоборство*), *ексклюзивний* (замість *винятковий*), *дайджест* (замість *огляд*) тощо.

До позамовних чинників належить також прагнення до економії мовно-виражальних засобів: запозичення відзначаються структурно-семантичною місткістю, оскільки вони заступають синонімічні словосполучення або описові звороти. Пор.: *брифінг* «коротка прес-конференція», *овертайм* «додатковий час (в ігрових видах спорту)», *модем* «зовнішнє обладнання ЕОМ, що використовується для зв'язку з телефонними лініями» та ін.

Внутрішньолінгвальними явищами зумовлені запозичення, які уточнюють наявні в мові поняття: *менталітет* «склад розуму, спосіб мислення особистості чи етносу, а також притаманна їм духовність, самооцінка і світосприйняття», *харизма* «виняткова обдарованість певної особистості» тощо. Так само внутрішньосистемними явищами можна пояснити запозичення, які виникають як необхідність у розмежуванні понять або їх спеціалізації (розрізнення деяких смислових відтінків), як поширення синонімічних рядів, увиразнення

стилістичних відтінків слова, наприклад, *манкурт* «людина, яка втратила історичну пам'ять, моральні, духовні цінності й орієнтири, зв'язок зі своїм народом» звичайно різняться від слів *покруч*, *виродок*, *перевертень*, *яничар* та ін.; *кілер* (від англ. *killer* — *to kill* «вбивати») нібито синонім-дублет до українського *вбивця*, але це слово позначає «найнятого професійного вбивцю» тощо.

Запозичення оцінюється з погляду новизни і своєрідності, посилення виразності й емоційності (впливу на почуття людей) на тлі стандарту, затертих слів і фраз в ЗМІ: «В'ячеслав Чорновіл *алаверди* відзначив, що хоча через недосконалість чинного закону Рух віднесено до політичних партій, він насправді є широкою громадсько-політичною організацією і надалі зберігатиме такий статус» (Мол. України, 1993) (*алаверди* «тост, виголошений у відповідь»).

Серед лексичних запозичень, що активно функціонують останнім часом у мові друкованих та електронних ЗМІ, можна виділити такі тематичні групи:

1. Суспільно-політичні назви і поняття: *спічрайтер* «спеціальна людина, яка пише промови, виступи для політиків» маргінал «людина, яка займає проміжне, порубіжне становище між певними соціальними групами, яка втратила колишні соціальні зв'язки і не пристосувалася до нових умов життя»; *уотергейт* «великий політичний скандал (як правило у вищих ешелонах влади), пов'язаний із корупцією» та ін.

2. Фінансово-економічна, торговельна термінологія: *селенг* «фінансова операція, різновид майнової позики», *хайринг* «середньотермінова оренда машин, обладнання, транспортних засобів тощо», *ріелтер* «підприємець, який займається операціями з нерухомістю» та ін.

3. Лексика виробничої сфери, техніки, інженерії: *таймер* «механічний або електронний прилад для повідомлення та нагадування (дзвінком, світловим сигналом) про завершення певного періоду часу і який автоматично заводить машину, апарат тощо», *декодер* «прилад для дешифрування цифрових закодованих даних, дешифратор», *інтерфейс* «в обчислювальній техніці сукупність апаратно-програмних засобів, що забезпечують обмін даних між виконавчими приладами автоматичної системи або людиною і машиною» тощо.

4. Назви нових видів спорту та їх термінологія: *сумо* «один із найпопулярніших різновидів японської боротьби, у якому перемагає той, хто заставить суперника доторкнутися до підлоги будь-якою частиною тіла», *софтбол* «спортивна командна гра з м'ячем, що являє собою різновид бейсболу», *плей-оф* «гра на вибування» та ін.

5. Слова, що репрезентують сферу культури: *нецке* «витвір мініатюрної японської скульптури, різьблена фігурка з кістки або дерева», *кітч* «низькопробний, банальний мистецький твір, розрахований на зовнішній ефект», *рімейк* «новий варіант старого музичного запису, нова версія давньої постановки спектаклю, кінофільму» тощо.

6. Конфесійна лексика: *гуру* «духовний наставник, вчитель; голова релігійної спільноти синхів у Пенджабі (Індія)», *антимінс* «лляний або шовковий чотирикутний шматок тканини, із вкладеною в нього часточкою мощей святого, використовується замість престолу», *хінаяна* «одна з двох основних течій буддизму, поширена в Шрі-Ланці, М'янмі, Лаосі, Таїланді та ін. країнах» тощо.

7. Номінації нових реалій із сфери побуту: *фритюрниця* «спеціальний посуд для смаження картоплі у великій кількості олії», *скоч* «клейка стрічка для пакування та інших цілей», *гриндер* «кавомолка» та ін.

8. Назви їжі та напоїв: *сендвіч* «дві (або більше) скибки хліба, між якими кладуть м'ясо, сир, рибу тощо», *фісінджан* «східна приправа із гранатового соку і молодих горіхів до м'ясних та овочевих страв», *фанта* «газований напій із концентрату помаранча» тощо.

9. Одяг, вбрання: *бейсболка* «джермпер із бавовняного трикотажу з довгими рукавами і капюшоном», *слаксіс* «широкі чоловічі штани особливого крою», *блейзер* «приталений піджак (фланелева куртка) особливого спортивного крою» та ін.

10. Назви людей за професією та родом занять: *ді-джей* «ведучий дискотеки», *хілер* «філіппінський лікар-цілитель», *скіндехи* «члени неонацистських угруповань у Німеччині»

тощо.

11. Медична термінологія: *іридодіагностика* «встановлення діагнозу хвороби на основі наукового аналізу райдужної оболонки ока людини», *біоепіляція* «видалення волосяного покриву на тілі людини», *хоспіс* «спеціальна лікарня для безнадійно хворих» та ін.

12. Назви нових наукових галузей: *соціоніка* «розділ науки про способи максимальної організації і функціонування соціальних систем», *уфологія* «нетрадиційний напрям науки, що вивчає НЛО», *літотерапія* «лікування за допомогою каменів» тощо.

13. Ознаки, якості: *ексклюзивний* «єдиний, винятковий, призначений лише для цього випадку, притаманний тільки комусь», *офф-шорний* «заморський, іноземний»; *консалтинг* «консультаційний» та ін.

14. Назви процесів, понять: *брейн-днейн* «викачування мізків, масовий відплив спеціалістів, вчених із одних країн в інші», *багінг* «підслуховування за допомогою сучасних електронних приладів» тощо.

Цілком слушно постає запитання: із яких мов прийшли інновації-запозичення? За нашими даними, сьогодні переважає вплив на українську мову лексики англійської мови (здебільшого в її американському варіанті, близько 70-80 відсотків). Так, із англійської мови запозичаються: *сокер* (*socket*) «американська назва європейського футболу», *рейнджер* (*ranger*) «у збройних силах США — десантник із спеціального підрозділу для виконання диверсійно-розвідувальних дій у тилу противника; доброволець, помічник в екстремальній ситуації; діяльна людина, здатна швидко вирішувати щось і вживати заходів», *дебріфінг* (*debriefing*) «1) докладні, багатоденні допити, покликані виявити абсолютно все, що знає і чого не знає допитуваний; 2) докладна доповідь після повернення із завдання (космонавта, розвідника та ін.); опитування екіпажу після виконання завдання, під час розслідування» тощо.

Серед інших мов, які виступають джерелом запозичень, можна назвати такі мови, як: грецька — *аеробіка* (*aer* — повітря) «ритмічна гімнастика, комплекс фізичних вправ (ходьба, біг, стрибки тощо), що виконуються під музику», *евтаназія* (*euthanasia* від *thanatos* — смерть) «тиха, без хвороби смерть; полегшення агонії помираючого», латинська — *конвертованість* (*convertere* — змінювати, перетворювати) «обіговість, здатність національної валюти вільно обмінюватися на іноземну в будь-якій формі й без обмежень», *інкарнація* (*inkarnatio* — втілення) «втілення, прояв душі в матеріальному тілі», німецька — *автобан* (*autobahn*) «широка магістраль із високоякісним шляховим покриттям для швидкісного руху автомобілів», *гастарбайтер* (*Gastarbeiter* — робітник-емігрант) «іноземні робітники, переважно із відсталих держав, яких залучають промислово розвинені країни», французька — *візажист* (від *visage* — обличчя, вид) «дизайнер або художник із макіяжу, майстер косметичного і живописного прикрашання обличчя», шарм (*charme*) «чарівність, привабливість, вишуканість» італійська — *авізо* (*avviso*) «банківське повідомлення, що надсилається одним контрагентом іншому про зміни у взаєморозрахунках або переказі грошей, надсиланні товарів», *мафіози* (*mafioso*) «член мафії», японська — *бонсай* (дослівно — дерево, що росте 'на таці) «японське мистецтво вирощування карликових дерев (і самі дерева) у горщиках», *гета* «вид національного японського взуття, сандалії у вигляді лавки, що притримується на ногах ремінцями», *санскрит* — мантри (досл. — заклинання, настанови) «вірші з ведійських текстів, що використовуються як заклинання і чарівні формули», *карма* (досл. — дія, обов'язок, відплата) «у брахманізмі, будизмі та індуїзмі особлива містична сила або неодмінно діючий «закон відплати», згідно з яким поведінка людини в реальному житті, її вчинки зумовлюють її нинішню долю і наступний стан душі», перська — *аятолла* (досл. — знак або знамення Аллаха) «вищий духовний стан у мусульман-шіїтів», *хафіз* «народний співець, оповідач у таджиків і афганців», тюркські мови — *йогурт*, *югурт* (*yogurt*) «кисломолочний продукт із фруктовими добавками», *ураза* «мусульманський тридцятиденний піст протягом місяця рамазан» та ін.

Варто звернути увагу на правопис запозичень-інновацій. На жаль, трапляються тут недоречності: *андеграунд* (Культ, і життя, 1995) замість правильної транслітерації

андерграунд (з англ. *underground*), *роїлери* (Веч. Київ, 1996) — незграбний витвір, бо відповідно до транслітерації з англійської мови *roller* [ˈroul] треба писати *ролери*, а згідно з вимовою — *роулери* «ковзани на роликах». Із помилками пишуть і вимовляють *самміт*, *піцца* (замість *саміт*, *піца* — у загальних назвах іншомовного походження подвоєння і подовження не зберігається, пор.: англ. *summit*, італ. *pizza*), *рейтінг*, *діллер* (замість *рейтинг*, *дилер* — у запозиченнях після літер так званої «дев'ятки» в українській мові пишеться літера *и*, пор.: англ. *rating*, *dealer*) та ін.

Відзначаючи об'єктивні причини запозичень, зауважимо, що часом у ЗМІ зловживають запозиченими словами, роблячи милозвучну українську мову неприємною, незрозумілою і засміченою. Особливо треба бути уважними щодо вживань іншомовних слів, які мають українські відповідники, зрозумілі широкому загалові. Є у нас *ядерний*, але вживають *нуклеарний*, *представлення* — *імпреза*, *заборона* — *прохібіція* та інші. Навряд чи можна схвально ставитися до тенденції вживання жаргонізмів, переважно із молодіжного середовища: *бакси* «доларові банкноти США», *бос* «керівник, шеф», *герла* «дівчина», *хаєри* «довге волосся» тощо.

Активне функціонування різнотематичних запозичень-інновацій як найважливішого джерела поповнення національного словника в ЗМІ зумовлене рядом об'єктивних позамовних і внутрішньомовних чинників. Однак журналістам важливо мати почуття міри у використанні нових іншомовних слів, тобто плекати національну культуру, формувати її у читачів і слухачів, постійно дбаючи і про зрозумілість, і про нормативність мови.